

БИЉЕШКЕ О ДЈЕЧИЈИМ ЗАРАЗНИМ БОЛЕСТИМА У "ЉЕТОПИСУ" МУЛА МУСТАФЕ БАШЕСКИЈЕ

Анстракт: Сарајевски летописац Мула Мустафа Башескија оставио је у свом дјелу свједочанство о свакодневном животу становника Сарајева и уже градске околине у другој половини XVIII вијека. У овом раду ћемо пажњу обратити само на његове записе о заразним болестима, и то онима које су погађале дјечију популацију у граду Сарајеву.

Кључне ријечи: Сарајево, дјеца, оспице, заушци, велики кашаљ, куга.

Друга половина XVIII вијека у историји Османског царства прожета је покушајима Порте да се опадање његове моћи заустави или макар успори. У спољној политици ове деценије обиљежене су исцрпљујућим ратовима с Русијом и Аустријом, везаним првенствено за рјешавање Источног питања. С друге стране, у самом Царству је владала унутрашња криза, избијале су буне и нереди, а све је било попраћено девалвацијом аспре и дубоким економским посртањем. Оно се првенствено рефлектовало на резезивање нових пореза (таксит), повећање административног апарата, појаву повлаштених локалних угледника – ајана и "кварење" класичног тимарског система увођењем процеса читлучења. Услјед слабости централне власти и у Босанском пашалуку су избијали немири и побуне. Због немогућности реформног дјеловања Порта је излаз из тешке ситуације у пашалуку покушавала наћи у репресији. Примјена силе доприносила је једино краткотрајној пацификацији, али је у дугорочном смислу само повећавала број противника јаке централне власти.¹ У таквим околностима живио је и писао Мула Мустафа Башескија.

¹ Робер Мантран, *Историја Османског царства*, Београд 2002, 362–365, 380–395, 397–403; Vasilj Popović, *Istočno pitanje*, Београд 1996, 80–99; Zoltan Györe, *Habzburška monarhija 1526–1792*, 356–360, 367; Leften Stavrijanos, *Balkan posle 1453. godine*, Београд 2005, 178–188; *Историја српског народа*, IV, 1, Београд 1994, 443–455; детаљније о ајанима у: Avdo Sućeska, *Ajani. Prilog izučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Сарајево 1965; о такситу детаљније у: Avdo Sućeska, *Taksit (prilog izučavanju dažbinskog sistema u našim zemljama pod turskom vlašću)*, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, VIII, Сарајево 1960, 339–360.

Мула Мустафа Башескија (1731. или 1732 – 18. августа 1809) рођен је у Сарајеву у Мимар Синановој махали, од родитеља Ахмеда и Фатиме. Почетно образовање стекао је у мектебу, а касније је изучио казаски занат. Занатство га никад није претјерано интересовало, зато је своје образовање наставио у једној од сарајевских медреса, послѣе чијег завршетка постаје сибијан – муалим (учитељ у основној школи, прим. аут.), а нешто доцније и имам Бузаци Хаци Хасанове џамије. И поред обавеза у школи и џамији настојао је да своје знање надогради. Посјећивао је предавања из шеријатског права, астрономије и мистицизма. Чак је ступио и у дервишки ред кадерија. Након неколико година службовања напустио је муалимску службу и определијелио се за позив народног писара. Када је напунио тридесетак година, оженио се Сафијом. Свој знаменити *Љетопис* Башескија је водио скоро пуних 50 година.² У њему је на реалистичан начин осликао живот у Сарајеву, вјерно приказавши свакодневицу његових становника, прожету и тренуцима среће и задовољства, као и недаћа, смрти и страдања. Између осталог, Башескија је оставио и доста записа о заразним болестима које су харале међу становништвом у другој половини XVIII вијека.

Инфективне болести су погађале становништво Босанског пашалука, а свакако и Сарајева као највећег и најнасељенијег града, за који Башескија тврди да је имао чак стотину махала. Неадекватни хигијенски услови, неродне године, несташица, глад и лоша исхрана, прожети сиромаштвом, били су плодно тло за развој заразних болести. Најрањивију групу су свакако представљала дјеца, нарочито она сиромашна, из периферних градских махала. Иако је наталитет у другој половини XVIII вијека био висок, он није утицао у већој мјери на природни прираштај јер, поред страдања одраслих мушкараца у ратовима, морталитет међу дјечијом популацијом је био у сталном успону. И сам летописац, када говори о рођењу кћери Мерјеме 1778. године, констатује да му је то девето дијете, од којих је само троје живих.³

Епидемије заразних болести међу дјецом биле су веома честе. Јављале су се у неправилним временским интервалима и биле су различитог интензитета и трајања, односећи некад више, некад мање жртава. Сам Башескија каже да је 1771. године од оспица⁴ умрло чак 81 дијете, што је било неуобичајено за ту

² Мула Мустафа Башескија је писао и стихове, и то под пјесничким именом Шевки (Свијетли). Написао је укупно девет пјесама, од којих чак осам на турском језику. Двије дуже пјесме уврстио је у *Љетопис*, једну у којој приказује харање куге 1762. године, и другу у којој изражава своје симпатије према Махмут-паши Бушатлији. *Hazim Šabanović, Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, Sarajevo 1973, 538–539; 549 (даље у тексту: *Hazim Šabanović, Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*).

³ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, prevod s turskog, uvod i komentar Mehmed Mujezinović, Sarajevo 1997, 167 (даље у тексту: *Mula Mustafa Ševki Bašeskija, Ljetopis (1746–1804)*).

⁴ Оспице (водене) или *Varicella* су акутно вирусно заразно обољење. Спада у групу благих обољења, од кога најчешће оболијевају дјеца до 10 година живота. Преноси се капљичним путем,

болест, па зато износи сумњу да би због тако високе смртности могло чак бити ријечи и о куги, која је тад харала у Подгорици и међу војском у Видину.⁵ На више мјеста љетописац помиње појаву оспица међу дјецом, али не даје податке о евентуалној смртности од ове болести, изузев када је ријеч о 1781/82. години, констатујући да су се појавиле оспице *од којих помрије много дјеце*.⁶ Будући да је ријеч о обољењу које карактерише блага клиничка слика, подаци о већем броју смртно страдалих само показују рањивост дјечије популације у том периоду. Знатно теже посљедице, а вјероватно и већу смртност, носиле су епидемије крзамака.⁷ Појаву ове болести међу дјецом Башескија биљежи 1767/68, 1772/73. и 1793. године, али не даје податке о броју смртно страдалих.⁸

Поред оспица и крзамака, веома често се међу дјецом јављала и болест заушница (заушци).⁹ О њој љетописац каже: *Болест заушница је чудновата болест. У нашем граду је много дјеце помрло од те болести, а боловали би по 20–30 дана. По врату би им се отвориле ране и много би од те болести трпјели и јада подносили. Код неке дјеце би одмах у почетку отекло читаво тијело, ноге, мошње, и глава би им отекала као мијех, и тако би остало по више дана.* Ове податке је он добио из прве руке, јер су и најмлађи чланови његове породице боловали од истог обољења, чак и његова супруга. Описујући патњу своје двоје дјеце у вријеме док су били болесни, он, између осталог, каже: *Моја кћерка је чак у таквом стању ходала, гној јој је текао на уши, па је била и оглухла.* Син Ахмед је имао јаче симптоме и тежу клиничку слику. Умро је након агоније која је трајала дуже од 20 дана. Отац његову смрт покушава објаснити као израз Божије воље и резултат неизбјежне судбине.¹⁰

Понекад су епидемије појединих болести биле толико јаке и распрострањене да се љетописцу тако чинило да је 1765. године у цијелом граду међу дјецом завладао кашаљ.¹¹

траје 2–3 седмице и углавном пролази без компликација. Desanka Kosanović Četković, *Akutne infektivne bolesti*, Beograd 1974, 329–336 (даље у тексту: Desanka Kosanović Četković, *Akutne infektivne bolesti*).

⁵ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, 100.

⁶ Љетописац појаву епидемија оспица биљежи и 1766, 1775/76, 1781/82. и 1788/89. године. Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, 71, 136, 210, 277.

⁷ Крзамак или мале богиње (Morbilli) су акутно вирусно инфективно обољење. Просјечно трају 15–20 дана, праћене високом тјелесном температуром и осипом код обољелих. Преносе се капљичним путем. Могуће су компликације, и то респираторне, оторинолошке и нервне. Најчешћа компликација је бронхопнеумонија, која је и најчешћи узрок смрти морбилнозног пацијента. Desanka Kosanović Četković, *Akutne infektivne bolesti*, 337–348.

⁸ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, 75, 118, 306

⁹ Заушци (Parotitis epidemica) су акутна вирусна инфективна болест коју карактерише оток пљувачних жлијезда. Обично захвата заушну жлијезду, мада је могуће и да захвати све подвличне пљувачне жлијезде. Преноси се капљичним путем. Desanka Kosanović Četković, *Akutne infektivne bolesti*, 369–374.

¹⁰ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, 108, 109.

¹¹ Исто, 69.

Било је година када је међу дјецом у једној години харало више болести, као на примјер 1772/1773. Тада Башескија биљежи да су се смјењивали велики кашаљ,¹² заушнице и крзамак. И његове двије кћери, једна у доби од шест година а друга само три мјесеца, биле су заражене великим кашљем. О томе је записао слједеће: *Нису стално кашљали него би им се закашљало једном у сату или једном у два, три па и четири сата*. Будући да инфекција није била јака, успјеле су пребољети болест.¹³ Седам година касније он поново биљежи како се његово двоје дјеце разбољело од великог кашља.¹⁴ Појаву великог кашља *код мале дјеце* констатује и тринаест година након тога, тачније крајем 1793 године.¹⁵ Инфекција је овог пута заобишла његову дјецу, будући да је његово најмлађе дијете, десето по реду, тада је већ имало једанаест година.¹⁶

Према казивању Башескије о епидемијама дјечијих заразних болести стиче се утисак да су болести смјењивале једна другу у току године, а да нису трајале упоредо. Он то чак у свом писању и потврђује. На мјесту гдје описује појаву куге у августу 1782. године он каже: *На Алићун (Илиндан, прим. аут.) се појави куга у селу Љубогошти, гдје умрије четити-пет особа. Пет-шест дана након тога умрије и једна дјевојка у Чельговићима, а и на Вратнику бише два-три смртна случаја. Након тога куга престаде харати. Тому је свакако разлог што су у исто вријеме харале двије болести, куга и дјечје оспице, па тако двије ватре не могу горијети на једном огњишту*.¹⁷ Ипак, вријеме је показало да се куга није у потпуности тада повукла.

Наравно, епидемије куге¹⁸ нису заобилазиле ни дјецу у Сарајеву. Башескија свједочи да је велика епидемија куге отпочела 1762. године, те да је харала наредне три године. Ширила се са периферије града ка центру, па је тако прво погодила сиромаше, узевши међу њима и своје прве жртве, јер у *почетку*

¹² Велики кашаљ (Pertussis) је акутно инфективно обољење које изазива бацил *Bordetella pertussis*. Преноси се капљичним путем. Најчешће обољевају дјеца предшколског узраста. Клиничку слику одликује интензиван кашаљ дјетета, који може прећи и у тешки облик који се одликује великим бројем конвулзивних напада кашља. Компликације могу бити: бактеријске, усљед ширења бактерије изазивача болести, затим крварења усљед напрезања приликом кашља, као и нервне компликације. Болест се лијечи тетрациклином или, у случају компликација, кристалним пеницилином. Desanka Kosanović Četković, *Akutne infektivne bolesti*, 243–252.

¹³ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, 118.

¹⁴ Исто, 194.

¹⁵ Исто, 304, 306.

¹⁶ Hazim Šabanović, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, 540.

¹⁷ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, 210.

¹⁸ Куга (Pestis) је тешко акутно инфективно обољење. Изазива је бактерија *Yersinia pestis*. Може се јавити као запаљење лимфних жлијезда (бубонска куга) или плућа. Носиоци болести су глодари, најчешће пацови, а преносиоци буве обољелих глодара. Могућ је пренос болести и без посредства бува, нпр. код плућне куге болест се шири међу људима капљичним путем. Оба облика куге су изразито смртоносна, с тим што је бубонска куга најчешћи облик куге (у готово 90% случајева). Бацил куге је осјетљив на стрептомицин. Desanka Kosanović Četković, *Akutne infektivne bolesti*, 270–273.

су подлегли куги млади, немоћни и сиромашни. Коначан биланс је био чак 15.000 жртава у самом граду. У пјесми коју је написао поводом ове епидемије у једном од стихова он каже: *А исто тако је и много дјеце помрло од куге.*¹⁹ У тексту везаном за ову епидемију Башескија не наводи старосну структуру жртава. Што се тиче бројчаних података везаних за дјецу која су страдала, користи се само неодређена синтаagma да је у питању *много дјеце*.

Много детаљније он пише о великој епидемији куге 1782–83 године. О великом броју жртава свједочи биљешка: *Нека се памти и то да је иза Јурјева готово читав мјесећ дана сваким даном пред Беговом џамијом у подне и иквиндију било по 20 џеназа, а некада и по више. Једног дана у подне се клањало пред Беговом џамијом 23, а једном опет 21 џеназа, а у Царевој џамији се клањало на подне девет џеназа. И то трајаше читав мјесећ.*²⁰ Посљедице ове епидемије осјетила је и Башескијина породица, јер су му двије кћерке умрле од куге, која је харала читавих 10 мјесеци и то *највише међу дјецом сиромашног свијета.*²¹ Што се тиче укупног броја жртава у овој епидемији, Башескија их процјењује на *8000 заједно с дјецом, кришћанима и Жидовима.*²² А онда у сљедећој реченици исправља сопствену тврдњу о броју од 15.000 жртава из 1762. године ријечима: *Исто толико (8000 људи, прим. аут.) је умрло и прије 20 година. Не може бити да је умрло више од тог броја.*²³ Ми такође сматрамо да је цифра од 15.000 жртава нереална, јер би то представљало готово половину укупног становништва ондашњег Сарајева.

Поред ове двије велике епидемије, куга се јављала спорадично, у интервалима слабијег интензитета, као што је био случај 1795. године, када се из пограничних области премјестила у Сарајево, али није узела много жртава, већ, како Башескија свједочи, *поморила је погдјекоје дијете.*²⁴ Двије године касније поново се појавила куга и однијела неколико живота, међу којима и двоје дјеце.²⁵

Башескија је током писања свог *Љетописа* настојао да догађаје прикаже непристрасно и што реалније, па тако и страдање, патњу и смрт најмлађих у Сарајеву. У ситуацијама када је лично био погођен смрћу најближих, своје дјеце, он своје емоције није посебно посебно наглашавао и истицао. Као вјерник, имам и типичан човјек османског XVIII вијека све је сматрао Божијом вољом. Утјеху је налазио у томе. Од десеторо рођене дјеце надживјели су га само једна

¹⁹ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, 55, 60.

²⁰ Исто, 217–218.

²¹ Исто, 217–218.

²² Исто, 219.

²³ Mula Mustafa Ševki Bašeskija, *Ljetopis (1746–1804)*, 219.

²⁴ Исто, 325.

²⁵ Исто, 331.

кћи и син Мустафа.²⁶ И овај податак додатно потврђује тезу о великом морталитету међу дјецом.

На крају можемо закључити да је Мула Мустафа Башескија на реалистичан и упечатљив начин у *Љетопису* испратио судбину својих суграђана. Када је ријеч о заразним болестима, нарочито о онима које су погађале најмлађе, он их је брижљиво биљежио, почев од појединачних случајева па до великих епидемија. Захваљујући његовим биљешкама ми данас знамо да су дјеца у Сарајеву и околини најчешће оболијевала, па и страдала, од оспица, крзамака, великог кашља, заушака. Будући да је у другој половини XVIII вијека куга у више епидемија косила становништво, и дјеца су страдала као њене жртве.

Стојанка Лузија

Биљешке о дјечијим заразним болестима у *Љетопису*
Мула Мустафе Башескије

Резиме

Овај рад говори о сарајевском летописцу Мула Мустафи Башескији и његовим записима о дјечијим заразним болестима у другој половини XVIII вијека. У том периоду смртност међу дјецом је била веома велика. Неадекватни хигијенски услови, неродне године, несташница, глад и лоша исхрана, прожети сиромаштвом, били су погодна основа за развој заразних болести, нарочито међу дјецом. На основу Башескијиног *Љетописа* увидјели смо да су дјеца у Сарајеву и околини најчешће оболијевала од оспица, крзамака, великог кашља, заушака, па и куге.

Stojanka Luzija

Notes on Children's Infectious Diseases in
Chronicles (Ljetopis) by Mula Mustafa Baseskija

Summary

This paper is about the Sarajevo's chronicler Mula Mustafa Baseskija and his notes on children's infectious diseases in the second half of XVIII century. In that period, child mortality was very high. Inadequate hygienic conditions, bad crop years, shortages, hunger and poor nutrition, imbued with poverty, were a suitable

²⁶ Hazim Šabanović, *Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima*, 540.

СТОЈАНКА ЛУЖИЈА, *Биљешке о дјечијим заразним болестима у "Љетопису" Мула...*

basis for the development of infectious diseases, especially among children. Based on Baseskija's *Chronicles* we realized that the children in Sarajevo and its surroundings most often suffered from measles, smallpox, pertussis, mumps and even from a plague.